

Наталля Заяц

“...Каб з мінулага ў будучыню загудзелі масты”:

Паэтычны зборнік Дануты Бічэль “А на Палессі”

Творчы набытак вядомай пісьменніцы Дануты Бічэль на фоне “жаночай” паэзіі адметны сінтэзам і ўзаемаўзбагачэннем у ім дзвюх тэм – кахання і гісторыі. Калі першая натуральна прадвызначаецца гендэрным аспектам, самой прыроднай сутнасцю жанчыны, то другая, як уяўляецца, абумоўлена генетычна і географічна, месцам нараджэння і сталага жыхарства паэткі. Д. Бічэль годна прадстаўляе ў нашай літаратуры наднёманскі край, Гародню з яе сэрцам – сведкай глыбокай мінуўшчыны Каложай. Тэма кахання і гістарычная цесна спалучаюцца і па-мастацку даследуюцца ў паэтычнай кнізе **“А на Палессі”** (1990). У розных паводле жанравых характарыстык творах выяўляюцца асноўныя іпастасі лірычнай гераіні Дануты Бічэль – Жанчына і Змагарка. Як жанчына, што прагне кахання, жыве ім і пакутуе ад яго, аўтарка раскрываецца ў лірычных вершах; абаронцай роднага краю, будзільцай самасвядомасці народа, змагаркай за будучыню Беларусі паўстае лірычная гераіня ў баладах гістарычнага зместу і творах грамадзянскага гучання.

Распачынаецца зборнік раздзелам “Д о ж д ж ы к с л я п ы”, куды ўвайшлі ў асноўным вершы інтымнай лірыкі, якія вызначаюцца медытацыйнасцю, роздумнасцю. Творы з’ядноўваюцца матывам кахання і ўспрымаюцца як суцэльны вельмі асабісты і шчыры маналог. Пачуццё лірычнай гераіні, надзвычай складанае і найчасцей пакутлівае, суадносіцца з такімі канцэптамі, як “боль”, “атрута”, “багна”, “пройгрыш”. Аднак яна не толькі не пазбягае, а ўсім сэрцам жадае гэтых вострых і балючых адчуванняў – моцнымі выступаюць матывы прагі кахання, адзіноты, самоты (“Постаць змянілася, тварык змарнеў...”, “За шырокай спіною...”, “Каб не разбіцца...”): *“З прагі любая быць – прападу”* (19). Кульмінацый у развіцці матыву самоты з’яўляецца верш “Віхор”. Лірычная гераіня напачатку супрацьстаіць гнеўнаму знішчальнаму віхору, смела спрачаецца з ім, але ўрэшце просіць у яго абароны і падтрымкі: *“Стаілася з бядой / між сцежак і разор... / Пагрэй мяне, віхор, / адзіны сябра мой”* (26). Метафара яскрава перадае адчай жанчыны, здольнай праз нясцерпную адзіноту на выключныя ўчынкі-выклікі – пасябраваць-пабратацца з віхорам і тым самым далучыцца да звычайна варажага чалавеку іншасвету. Увогуле мастацкая прастора паэзіі Д. Бічэль населена птушкамі і жывёламі, што традыцыйна лічацца прадстаўнікамі цёмных сіл. Напрыклад, у вершы “Крумкач” каханы паказаны ў вобразе чорнай нахабнай птушкі (*“Выклеваў сэрца і ўцёк”*; 30); нярэдка на душу лірычнай гераіні палююць ваўкі і краты – ствараецца вусцішная, злавесная атмасфера, паэтычнымі сродкамі ўзнаўляецца стан маральнай неўладкаванасці, беспрытульнасці і самоты.

У вершах напоўніцу раскрываецца ўласцівае нашым продкам анімістычнае, паганскае светаадчуванне: нечаканымі і ад таго па-мастацку выразнымі ў творах інтымнай лірыкі

з'яўляюцца вобразы непразнага балота, вялікай пушчы, вядзьмарак і чорцікаў, драўлянага язычніцкага бога. Д. Бічэль пераводзіць каханне са сферы абстрактна-пачуццёвай у прыродна-рэчыўную: *“Апроч наіўнай надзеі, / нічога не маю, / што адраджуся на градцы з назовам любоў, / дзе пасадзілі цыбулю і буйную мальву. / – Шчэ я ўзрасціў табе боль”*¹ (“А на Палессі”); *“Закаханасць не вырву з карэннем”* (“Ад маўклівай мядзведзевай спячкі...”; 7).

Любоў паказваецца як прыродная стыхія, прычым цесна звязаная з вясковым побытам, куды – *“да спакойных вясковых высноў”* (7) – лірычная гераіня марыць вярнуцца: *“Хай вернуць твае пацалункі / ў вясковы згублены край”* (12). Матыў вяртання і шкадавання аб страчанай сялянскай ідыліі, дзе чалавек духоўна загартоўваўся і выходзіўся, выразна гучыць у лірыцы зборніка. Паказальны ў гэтым сэнсе верш *“Але не лёс нам вярнуцца...”*: *“Мы паміраем не ад хвароб, / ад бальніц. / Мы прывыкаем змагацца не зброяй – / распустай. / Не ачышчаем сябе забаронай, пакутай. / Сцежкі былём зарастаюць / да родных крыніц”* (17). Магчымасць аднаўлення душы паэтка бачыць у язычніцкім паяднанні з Сусветам, як гэта было ў мінулым, калі *“жахі расою змывалі / і чулі, як зоркі, / ў змроку прадоння наплаваўшы, / чысцілі пёркі, / перамаўляючы з ветрам і з валамі”* (17–18).

Творчасць Д. Бічэль угрунтавана на фальклоры, прычым народная спадчына засвойваецца не толькі на перайманні паэтыкі, але і на больш складаным узроўні. Лірычная гераіня з сучасніцы пераўвасабляецца ў чалавека далёкіх эпох, поўнасцю зліваецца з прыродай. Пры гэтым, па словах даследчыцы Т. Чабан, “быццам бы знікае граніца паміж “я” і “не-я”, жывым і нежывым, размыта грань паміж сапраўдным і паэтычна-ўяўным пераўтварэннем чалавека ў з’яву прыроды”². Часта такое яднанне ўвасоблена ў незвычайных, фантасмагарычных карцінах: *“Апынуся ў пашчы грому. / Прытаюся ў вушкі хмаркі. / Вочы – шчырыя дзве чаркі – / раптам засяць белы свет”* (15). Асабліва ярка гэтая тэндэнцыя заўважаецца пры асмагёўцы каханага, створанага ў казачна-фантастычным рэчышчы (“Прынёс ахапак прамення...”, “З прыполу хмаркі Ярыла...”, “Чародка”). У выніку выкарыстання аксюмарана, умоўна-асацыятыўных тропай, адначасовага ўжывання гіпербалы (*“сонца з дарогі вярнуў”*) і літоты (*“на прысаку рук заснуў”*) ствараецца сюррэалістычны вобраз каханага: ён едзе *“верхі на маладзіку”*, прыносіць *“ахапак прамення”*, выкідвае *“рэшткі страху”* (“Прынёс ахапак прамення...”; 8).

Спавядальныя матывы любоўнай лірыкі паглыбляюцца частым зваротам да вобраза стрывожанай, спакутаванай душы: *“Душа – прадонне бед”* (15), *“І мне душа баліць яшчэ, / душа стамілася ад гора”* (29). У вершы “Да Нёмана” – ім адкрываецца другі раздзел кнігі “З а м у ж п а й с ц і з а Д н я п р о” – паказваецца магчымасць збавення ад душэўных перажыванняў і жыццёвых нягод: *“Душа змялее, калі здалее / бяда-вампір. / А як чысціць душу ад глею? / У вір!”* (34). Думаецца, у гэтых радках не варта бачыць жаданне лірычнай гераіні зрабіць свой апошні крок. Нёман, які ў творчасці Д. Бічэль з’яўляецца “і паэтычным

знакам радзімы, і своеасаблівым эстэтычным тэрмометрам лірыкі”³, толькі адновіць сілы, надасць моцы, змые ўсё нядобрае.

Моцнай, ахвярнай, мужнай змагаркай, сучаснай Жанай Д’Арк, паўстае лірычная гераіня ў творах грамадзянкай лірыкі: *“Як не застанецца / ані кроплі надзеі / на адраджэнне народа майго, – / я памру на два пакаленні раней, / чым родная мова памрэ”* (“Як у цябе не знайшлося...”; 35). Думка пра тое, што нацыянальнае абуджэнне немагчымае без адраджэння занябанай мовы, становіцца адным з асноўных матываў раздзела. Зразумела, вершы падобнай праблематыкі прадстаўлены ў паэзіі ці не ўсіх беларускіх мастакоў слова, і Д. Біцэль важна было не паўтарыцца ў раскрыцці традыцыйнай для нацыянальнай літаратуры тэмы. Таму паэтка знаходзіць новыя ракурсы і ўдалыя мастацкія хады, напрыклад, грамадзянскі па гучанні верш будзе на казачнай, фальклорнай вобразнасці: *“Узняцца з глухаты / за мову, за народ. / Знайсці ў гняздзе бяды / жар-птушчына пярэ. / Для ўсіх, што ўмерлі, слоў / дастаць жывой вады”* (“Высокая гара...”; 38).

Па цвёрдым перакананні Д. Біцэль, у Беларусі ёсць будучыня – вера ў адраджэнне народа становіцца лейтматывам нізкі і звязваецца найперш з вобразам Кастуся Каліноўскага: *“Верай душы Каліноўскі ўваскрэсне!”* (43); *“Падрастуць Каліноўскага ўнукі – / сакавік іх напоіць змаганнем”* (45); *“Ды яшчэ Беларусь не памерла! / Шчэ супольна сямейка збярэцца!”* (46). Выключнай гістарычнай асобе і падзеям 1863 года прысвечаны вершы “На пляцы пятлі”, “Якушоўка”, “Вера”, “Супольна”, “Вулка Паўстання” і інш. Ідэі паўстання працэсуюцца на сучаснасць, падказваючы шлях новым пакаленням беларусаў. Каліноўскі выступае волатам духу, ідэалам змагара за Айчыну, яму адводзіцца складаная місія кансалідаваць народ: *“Абуджаных і са шляхоў не збітых / злучыць высокай доляй паспрабуй, / Кастусь, / прачніся зноў, паўстань з нябыту, / вядзі нас на ахвярную сяўбу”* (“На пляцы пятлі”; 39). Ён матэрыялізуе ў арэоле святасці, таму натуральным з’яўляецца звязаны з гэтым вобразам матыв уаскрэсення – уаскрэсення не толькі прарока, правадыра, але і ўсяго народа:

*Хай уваскрэсне народ наш мужны!
Народа не народзіш спакваля. <...>
Як здолеў ты падняць усіх дазвання,
ёсць вера – нехта здолее яшчэ.
Яшчэ не расцягнулі нас крукі.
Бульдозер гай, гасцінец не раструшчыў.
Дык выйдзе хлопец з Белавежскай пушчы
ці з вёсачкі пушчанскае Грынкі
і павядзе людзей на Менскі пляц
пад нашым чыстым беларускім сцягам.*

І не загінем. І не станем прахам...

Сняём Радзіме песню, а не плач (49).

“Глядзіш з партрэта на мяне здаля...”

У цэлым пазітыўны пафас нізкі азмрочваецца трывожнымі інтанацыямі, звязанымі з чарнобыльскай трагедыяй (“Ракуцёўшчына 31 мая 1987”, “Неглюбскі строй”). Паэтычная думка Д. Бічэль сягае на поўдзень Беларусі, да берагоў Дняпра, які зачароўвае сваёй прыгажосцю і нават “правакуе” лірычную гераіню на “зброду” свайму “адзінаму каханаму” Нёману: “...Прыехала ў Лоеў, / разagnaўшыся з гарачкі / замуж пайсці за Дняпро” (“Дняпро”; 61). (Тым не менш вобраз Нёмана не застаецца па-за ўвагай у “палескім” зборніку – вершы “Перад Нёманам”, “Да Нёмана”, “Вось дзе злучаецца неба з зямлёй...”, “У пары з Нёманам”, “Санет да Нёмана”.) Аднак закаханасць у Дняпро і Сож – балюча-горкая, наведванне Палесся – не радаснае, бо самабытная зямля скалечана катастрофай 1986 года: “І па-над чорным праломам / адчаю Чарнобыля дно. / У Ветры паморак да зорак. / Цечы канцоў не відно” (68).

Вобраз Палесся – паганска-прыроднай стыхіі, якой жыве і якой захапляецца паэтка, з’яўляецца своеасаблівым камертонам кнігі. Падарожжа ў атручаны атамны край, які можа паўтарыць лёс Атлантыды, прымушае па-новаму яшчэ больш востра і трывожна ставіць пытанне пра будучыню Беларусі ўвогуле. Пра гэта бачыцца верш “Літанне”, змешчаны ў трэцім раздзеле зборніка “М а л а д з і к н а л ш ы х т а м с т а г о д д з я ў”:

*Запалай, наша роднае слова,
спрадвечнае месца нашых душаў
і дазволь цябе піць, як жывую ваду
з лубянога карца ля крыніцы,
прадзяшчаць, як нясеш сабой праўду,
і таіць, як нясеш таямніцу.
На дзейснасць са шчодрым плёнам
паспрыяй нам, сучасце.
Вецер болю, прасейвай Палессе
праз адчай спалянёных вёсак.
Прадонне бяды нашай – Прыпяць,
каб жа дзецям цябе не піць! (106).*

Адна з вызначальных прыкмет творчасці Д. Бічэль – прайзаіраваная, несканаваная строгімі рамкамі вершаваных памераў мова – яскрава выяўляецца ў творы і падкрэслівае прыхільнасць аўтаркі да фальклорных традыцый: верш нагадвае не столькі хрысціянскае літанне, колькі народную замову-абярэг. Цікава, што ў сваёй малітве, каб “*святая зямля нашых продкаў*” засталася “*апорай нашчадкаў*”, паэтка звяртаецца не да Бога, а да выдатных

асоб – Рагнеды, Усяслава Чарадзея, Ефрасінні Полацкай, Кірылы Тураўскага, Скарыны, просячы іх апекаваць наш край.

Вобразы гэтых сапраўды святых для Беларусі людзей паўстаюць у баладах гістарычнага зместу, шырока прадстаўленых у трэцяй нізцы. Так, у “Баладзе Полацкага гарадзішча”, “Баладзе пра князя Усяслава Чарадзея” ствараюцца вобразы Рагнеды і князя Усяслава, што паказаны адданымі сваёй Айчыне, мужнымі і мудрымі людзьмі. Роздумы над іх няпростымі лёсамі прыводзяць паэтку ў беларускую Мекку – Полацк, адкуль бярэ пачатак драматычная і гераічная гісторыя народа. У. Дамашэвіч параўноўвае паэзію Д. Бічэль з “цвёрдым шчытом полацкага-наваградскага-віленскага беларускага воя, які здольны абараніць ад варожых стрэл і дзідаў таго, хто за ім стаіць”⁴. Гэтае, на першы погляд, парадаксальнае параўнанне – бо датычыць “жаночай” паэзіі – вельмі дапасуецца да балад кнігі “А на Палессі”: у іх выяўляюцца патрыятычныя, настроі пісьменніцы, яе бунтарскі характар, апантанасць ідэяй адраджэнне нацыі.

Паэтычны жыццяпіс святой ахоўніцы беларускай зямлі падаецца ў баладным пагучанні вершы “Ефрасіння Полацкая”. Твор мае адметную структурную арганізацыю: сем самастойных частак (кожная з якіх адносна завершаная і цэласная ў сэнсаво-тэматычных адносінах) адлюстроўваюць этапы зямнога шляху Чарадзеевай унучкі: пастрыжэнне ў манахі, асветніцкая праца, узвядзенне храма Святога Спаса, замова майстру Богшу зрабіць крыж. Эпічна разгорнуты аповед спалучаецца з адкрытым выказваннем аўтарскай думкі: у фінале твора Д. Бічэль напрамую звяртаецца да чытача з просьбаю паклапаціцца пра заўтрашні дзень, кіруючыся выдатнымі прыкладамі ахвярнага служэння Радзіме з мінулага: *“Сталыя, моладзь, да слова парэ надключацца. / з поўнай напругай, даволі ўзаемных абраз. / Зверым душы на натхняльніцы, на палачанцы! / Дух уздымае ў нашчадкаў жаночы абраз”* (90). Смелая і досыць катэгарычная інтэрпрэтацыя (з якой, відаць, можна пагадзіцца) даецца вобразу яшчэ аднаго жыхара старажытнага горада – Сімяона Полацкага (“Вершатворца Сімяон Полацкі”). Насуперак звычайнаму ўслаўленню асветніка яго пераезд у Маскву і служэнне на карысць іншаму народу трактуецца як здрада роднаму гораду. Палымянай патрыётцы беларускай зямлі, лірычнай гераіні цяжка зразумець, *“як мог пакінуць свой горад, / што досвітак зорны! / Свет галубніцы захмарнай у манастыры! / Сціплы асветніцкі лёс памяняць на прыдворны! / Нават імя родны горад яму падарыў”* (97). Сімяону Полацкаму супрацьпастаўляецца Францыск Скарына, дзейнасць якога з’яўляецца узорам чыстай любові да Полацка і людю паспалітага.

Звяртае на сябе ўвагу кампазіцыйнае афармленне раздзела: гістарычныя балады чаргуюцца з верлібрамі філасофскага зместу, аб’ёмныя творы перамяжоўваюцца з мініяцюрамі, што надае ўпарадкаванасць, унутраны рытм усёй нізцы. Побач з язычніцкай сакавітасцю вобразаў, інтанацыйнай раскаванасцю радка стылявой адметнасцю творчасці

выступае спецыфічная мова вершаў: паэтка актыўна звяртаецца да выкарыстання лексікі народных гаворак. Дзякуючы гэтаму ствараецца адмысловы каларыт – вершы ўспрымаюцца як пасланні з далёкіх стагоддзяў. Відавочна, што паэтка з асалодай паглыбляецца ў бязмежныя абсягі дыялектнай мовы, захоплена праводзіць своеасаблівы маўленчы эксперымент, у выніку якога атрымліваюцца свежыя, “нязбітыя” вобразы: *“Гарадзішча – / стагоддзяў прытужаных / жальнік. / Пустыш / без найменных магіл”* (79); *“Удасканалены / мёртвыя смерцю. / Незавідкі – / смерці прасвада”* (83). Акрамя таго, актыўна задзейнічаны сродкі гукапісу, што ўзмацняе эфект таямнічасці, загадкавасці. Разам з тым, відаць, падобная слоўная гульня мае і свае выдаткі: “дэшыфроўка” такіх пісьмёнаў адцягвае ўвагу ад іх зместавага напаўнення, часам зацягваюць сэнс, абцяжарвае ўспрыняцце верша ў цэлым.

Лейтматыў апошняга раздзела пазначаны ўжо самой яго назвай – “Д у б у л т ы. Л е т а. М о р а і с о н ц а с а м о т ы”. На фоне паўночнага марыністычнага пейзажу раскрываюцца душэўныя перажыванні лірычнай гераіні, што трапіла ў *“ледзяны бяскрай адзіноты”* (118) – у каханні і ў змаганні за Радзіму (*“Кроў за Радзіму... дзе? калі праліць? / Мой лёс нікому болей не баліць”*; 148). Тут сыходзяцца галоўныя тэмы і матывы ўсёй кнігі: каханне, лёс Беларусі, клопат аб мове, роздумы пра мінулае і будучыню. Многія вершы, напісаныя ў форме верлібра, носяць спавядальны характар (*“Памяняла жыццё на песню”, “Аніякіх”, “Лепей”, “Не памінайце”*). Заклучны верш “Давайце” зноў выводзіць на авансцэну жанчыну-змагарку, яго лірычная гераіня моцна жадае пазбавіцца цяжару адзіноты ў справе служэння роднай зямлі і ацёлае да суайчыннікаў: *“Давайце паспрабуем стаць народам”* (153). Сапраўдны народ не бачыцца Д. Бічэль без захавання нацыянальнай ідэнтычнасці, гістарычнай памяці і свайго, беларускага, слова. У творах кнігі “А на Палессі” выяўляецца справядлівае перакананне аўтаркі ў тым, што ў будучыню прайсці можна толькі па мастах, пракладзеных з мінулага.

¹ **Бічэль-Загнетава Д.** А на Палессі: Вершы і балады. – Мінск: Маст. літ., 1990. С. 5. Далей цытаты падаюцца па гэтым выданні з пазначэннем старонкі ў дужках.

² **Чабан Т.К.** Творчасць беларускіх паэтэс у святле фальклорнай традыцыі // Чабан Т.К., Гарадніцкі Я.А. Сучасная паэзія і фальклор. – Мінск: Навука і тэхніка, 1988. С. 61.

³ **Пяткевіч А.** Ад Біскупцаў, ад Нёмана і Гародні // Крыніца. 1998. № 11. С. 12.

⁴ **Дамашэвіч У.** “Крыху ў мінулым прыгожай...” // Крыніца. 1998. № 11. С. 17.